

MÁRIANOSZTRA ÉRTÉKEI

2014. december 20.

Tartalom:

Bevezető	4.
TERMÉSZETI ÉRTÉKEK	
A Kopasz-hegy márianosztrai lát képe	5.
A vadregényes Kovács-patak Márianosztra szívében 7. Évszázados hársfasor a márianosztrai kálváriadombon 7.	
ÉPÍTETT ÉRTÉKEK	
Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra	9.
A márianosztrai fegyintézet hajdani pálos kolostor épületegyüttese	10.
Márianosztrai rabtemető	12.
A márianosztrai kálvária	14.
Bibervár romjai	17.
Toronyaljai pálos kolostor	18.
Börzsöny kisvasút	19.
KULTURÁLIS ÉRTÉKEK	
A Márianosztrai Pálos Konvent	21.
A márianosztrai kegykép	24.
Betlehemes játék Márianosztrán	26.
Luca napi szokások Márianosztrán	30.
Kőbányászat, kőfejtés Márianosztrán	32.

BEVEZETŐ

Márianosztra Község Önkormányzata fontosnak tarja, hogy a települési összetartozás és a helyi identitás erősítése érdekében a település értékeit összegyűjtse és elkészítse Márianosztra értékjegyzékét.

2013 őszén Márianosztra Önkormányzatának Képviselő-testülete a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényben megfogalmazottaknak megfelelően elkezdte a helyi értéktár megvalósítását.

Az Önkormányzat 2014 tavaszán a Vidékfejlesztési Minisztérium pályázati támogatásával egy ún. értéktár, értéktárkészítő folyamatot indított el Márianosztra Helyi Értéktár Munkacsoportja által, amelynek célja Márianosztra kivételes természeti környezetének, közel nyolc évszázados történelmi múltjának és a település lakóinak életét meghatározó kulturális örökségének hangsúlyozása, mindezen értékek számbavétele, rendszerezése, bemutatása és népszerűsítése.

2014-ben természeti környezetünk, kulturális és épített örökségünk értékeit kívántuk számba venni. Az értékek számbavétele és dokumentálása folyamatos munkát kíván, e kiadvány egy sorozat első része, és reményeink szerint jó alapja a folytatásnak és ösztönzője a további értékek feltárásának.

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

A mai emberek a felgyorsult modern világban nagyon elszakadtak a természettől. Sokszor még a falun élők is ritkán ismerik fel, hogy milyen értékes, szép környezetben élnek. Pedagógusok, szülők fontos feladata, hogy feltárják, megszeretessék a fiatalokkal a környezetükben fellelhető értékeket. A régi korokban élők szoros kapcsolatban álltak a természettel, megfigyelték minden rezdülését, változását, rengeteg tapasztalatot gyűjtöttek.

Ha mi is nyitottsággal, tisztelettel lépünk az erdők, hegyek, patakok világába, sok csodának részesei lehetünk. Az erdők üdesége, frissessége letisztítja sokszor zaklatott

gondolatainkat és lendületet ad életünknek. A természet szeretete jobbá, szebbé teszi az embereket.

A KOPASZ-HEGY MÁRIANOSZTRAI LÁTKÉPE

Márianosztra község főterére megérkezvén azonnal több kisebb hegy látványa fogadja az idelátogatókat: **Nagy-Galla**, **Csák-hegy** és a **Kopasz-hegy**. A vulkáni eredetű kúpok közül a falut uraló Kopasz-hegy azonnal magára vonz minden tekintetet. Nem csoda, hiszen „kopasz” csúcsával, különleges habitusával meghódításunkra vár. Zöld jelzésen indulhatunk el a hegy felé.

A faluból kiérve, az utolsó házat is elhagyva mindjárt egy **kis forrás** mellett halad el a turistaút. A forrást az itt élő jó szándékú emberek alakították ki és a mai napig rendszeresen tisztítják.

Az első kisebb emelkedő után ki is

melegsünk és egy nagyon szép tiszta réten, - mintegy erögyűjtés az emelkedők előtt - a **Galambos-réten** találjuk magunkat.

A rét tavasszal és nyáron gyönyörű virágpompával köszönti az erdőjárókat, margaréták, török szegfűk, és még sokan mások, összesen pedig a lila színű őszi kikerics örvendztet meg látványával.

Innentől kezdve már az erdők belsejében folyamatosan fölfelé haladunk egészen a hegycsúcsig. Ezt a részt a helyiek „*Hétkapatói*” útnak is nevezik. Tavaszai hóolvadások és nagy esőzések által kimosott köveken lépkedhetünk, olykor lábunk alatt csörgedezik a hegyekből az életet adó víz. A tölgyfák terebélyes koronája véd bennünket az erős napsütéstől és szélről. A zöld háromszög jelzést elérve egy szép egyenes hegyre vezető ösvény tárul elénk. Ez az utolsó nagy erőpróba, hogy felérjünk a Kopasz-hegyre. Ez egy igen „kapatós” útszakasz, de az erdőből a fák közt kibukkanva szépséges kilátás tárul elénk a hegycsúcsra és sziklás környezetére. A fenséges látvány minden nehézségért kárpótol.

A vulkáni eredetű Kopasz-hegy, előtérben a Magyarok Nagyasszonya Bazilikával

A fenséges látvány minden nehézségért kárpótol.

Megállva a
hegytetőn 538 m
magasságban,
körpanorámában
gyönyörködhetünk.
Tiszta időben
nemcsak
Márianosztra,
Kóspallag látható,
hanem ráláthatunk a
Dunakanyarra, a
Visegrádi-
hegységre, a szobi
kőfejtőre, a

szomszédos Sóhegyre (584 m). A sziklás-köves talajt igen kedvelik a különböző kövivirágok. A kissé zordnak tűnő, szeles helyen nyílik tavasszal a különösen védett **tavaszi hérics** (*Adonis vernalis*) és a **nyugati kökörcsin** (*Pulsatilla vernalis*).

Valami meghatódottság tölti el az embert ezen a helyen, mintha nem csak egy átlagos hegyen állnánk. Talán az itt felállított kereszt a titok? Az 1800-as években állították az eredeti, fából készült keresztet a Kóspallag, Szokolya felől érkező zarándokok számára, hogy itt imádkozzanak a faluba érkezésük előtt. Prohászka püspök szerint Márianosztra három közeli hegye a Csák-hegy, Nagy-Galla és a Kopasz-hegy a szentháromságot jelképezi. Sajnos 1970-ben egy vihar alkalmával, villámcsapás következtében a kereszt kettétört. **A mai, vashól készült feszületet** az akkori helyi fővadász 1973-ban állította.

Története: A vadász akkoriban nagyon megbetegedett. Nem volt templomba járó, de mégis sokat imádkozott az Istenhez, hogy segítse meg őt nagy bajában. Megfogadta, ha meggyógyul, akkor visszaállítja a keresztet a Kopasz-hegy tetejére. Meggyógyult és a kereszt visszakerült a helyére, bár Jézus öntöttvas alakjának jobb karja az idők folyamán valamilyen külső behatásra letört, mégis rendíthetetlen jelként áll.

A hegy érdekessége még, hogy két síremlék és egy kopjafa őrzi az idekötődő emberek emlékét. A helyi pálos kolostor szerzetesei, és a kegyhelyre érkező zarándokok közül is sokan ellátogatnak e csodálatos helyre.

Számos ima és lelki üzenet száll az Isten és emberek közé.

Itt fogalmazódtak meg Vizi Gábor András pálos atya következő gondolatai:

„Jézusom! Add, hogy kegyelmed által én lehessek hiányzó jobb karod, amellyel óvom, segítem a gyengébbeket, amellyel jóságot, szeretetet adok másoknak! Add, hogy szent keresztedbe vetett hitem legyen olyan erős, hogy kapocs lehessek Ég és Föld között!”

Csodálatos kirándulóhely szép kilátással. Ezt az élményt mára már igen sokan felfedezték. Jelentősen megnövekedett a kirándulók száma. Fontos, hogy értékékként tekintsünk a Kopasz-hegyre. Óvjuk, vigyázzuk! Márianosztra természeti környezete a

DunaIpoly Nemzeti Park védelmét élvezi. Ne csak ezért, hanem az önmagáért beszélő szépség megmaradásáért vigyázzunk természeti kincseinkre, mert ezzel a mindennapi életünk válik élhetővé a tiszta levegő és nyugodt környezet által.

A VADREGÉNYES KOVÁCS-PATAK MÁRIANOSZTRA SZÍVÉBEN

A település szívében egy kis patak csörgedezik, folydogál szüntelenül hol csendben, hol zajosabban. Kovács-patak a neve. Nevét, a régen partján fekvő kovácsműhelyről kapta. A vas idomításához, acélosításához szükség volt vízre.

A Kopasz-hegyből eredő erős ér biztosítja a patak létét. A Rubovszki árokban hőmpolyóg végig a falun át és több becsatlakozó patakkaal együtt végül, az Ipolyba ömlik. Száraz időben éppen csak folydogál, csapadékos időjárás esetén egész folyammá duzzadhat. Vize sokkal lágyabb a kútvizénél. A helybéli idősek mesélték, hogy régen a lányok ebben a vízben mosták fejüket, hogy minél szebb és finomabb legyen a hajuk.

A patak egyik oldalába régen borospincéket vájtak. Ezekből mára csak egy fellelhető. Különlegessége, hogy egyedülálló módon **folyami rák él benne**, bár számuk mára lecsökkent a szárazabb időjárás miatt. Ez a rákfajta csak tiszta vízben él meg. A helybeliek ezért, „Rákos-pataknak” is szokták nevezni.

A másik különlegessége, hogy kb. jó 500 méteres szakaszon át a település központjában nagyon szép erdős, árkos részen folyik a patak. Partját keskeny ösvény szegélyezi e vadregényes részen. A házak kertvégei a pataknál végződnek, ezért több kis hidacska készült az útvonalak rövidítéséhez.

Romantikus útszakasról van szó. A falu utcáin sétálva, egyszeriben egy erdőben találhatjuk magunkat, mely tele van madárdallal, mókusokkal. Egy kis élő erdőszakasz. Minden évszakban varázslatnak lehetünk tanúi, az évszakok

A település központján áthaladó vadregényes Kovács-patak

ruhaváltásának táncaiban gyönyörködhetünk.

Aki a napi zürzavaros világból ki akar szakadni, megállni, ha csak végigsétál ezen a szakaszon, új életre kel, felüdül.

ÉVSZÁZADOS HÁRSFASOR A MÁRIANOSZTRAI KÁLVÁRIADOMBON

A kálváriadomb felé haladva, két oldalt, több mint 250 éves hársfák köszöntik a zarándokokat, kirándulókat. Árnyat adó lombjaik fáradt vándorok oltalma.

A fákat feltehetően pálos szerzetesek ültethették a kápolna felszentelés körüli években. (1776). A falu legidősebb lakosai azt mondják, hogy ezek a fák már gyermekkorukban is ekkorák voltak.

Évszázados hársfák a kálvárián

sajátos illatával kelt csodálatot. Gyógynövényként főképp a virágát szedik. A hárs tea nyugtató hatású, jó a szívzavarok ellen, kiváló slejmoldó és izzasztó hatású, a meghűlés ellenszere.

Az egyik hársfa különösen kiténik a társai közül. Törzsét, jóformán csak a kérge tartja. Lyukas fának nevezik a helyiek. Nem tudni, mitől vált ilyenné. Valószínű, hogy korával összefüggő a fa belsejének elhalása. Mégis szép. Hihetetlen életerő lakozik e fában.

Látványuk azonnal tiszteletet ébreszt mindenkiben. Ékes, terebélyes koronájukkal, vastag törzsükkel jelzik, hogy sok vihart megérték már, jó és rossz időket. Mikor a szél kószál ágai, levelei között, mintha történeteket suttoznának. **Figyeljünk, hátha megértjük meséiket!**

Nagy Lajos királynak „*a marianosztrai volt a legkedvesebb kolostora. Fényes visegrádi palotájából gyakran járt ide, hogy ima és elmélkedés között merítsen erőt nagy birodalma ügyeinek intézéséhez, s a maga erősítéséhez. Rettenő betegsége (lepra) okozta szenvedéseiben itt tett szert kellő önfegyelemre és türelemre. (...) Mielőtt elindult a velencei hadjáratba, itt jövendőlte meg neki nagy győzelmét a szent életű Lukács házfőnök. Egyben azt is jelezte neki, hogy remete Szent Pál testét fogadalmához híven megszerzi Velencétől. A legenda szerint itt hajtott dús lombozatot az a hársfacsemete, melyet Lukács atya ültetett el jövendőlése emlékére, s melyet a királyról Lajos fájának neveztek el. A fa a XV. században a törökökkel vívott harcokban pusztult el.*” (Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története, I. köt.)

Az ültetők bizonyára ismerhették a fa tulajdonságait, hiszen megfelelő távolságban vannak elültetve nem akadályozzák egymást a növekedésben, hiszen a hárs (*Tilia*) egy szép, terebélyes fa. Virágzása idején (június-július)

A több mint 250 éves öreg csodák rendíthetetlenül állnak a márianosztrai kálvárián. Mint fák tisztítják a levegőt, gyógyítanak, oltalmaznak. Gyökereikkel erősen kapaszkodnak. Nekünk is fontos, hogy ragaszkodjunk gyökereinkhez, vigyázzuk, óvjuk értékeinket, hogy a csodákból jusson az eljövendő nemzedékeknek is.

ÉPÍTETT ÉRTÉKEK

A Lyukasfa a kálvárián nyáron és télen

MAGYAROK NAGYASSZONYA BAZILIKA, MÁRIANOSZTRA

1352-ben Nagy Lajos király az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálosok részére kolostort épített. A kolostor mellé Magyarok Nagyasszonya tiszteletére templomot emeltetett.

Nagy Lajos királynak ez volt a legkedvesebb kolostora. Fényes visegrádi palotájából gyakran járt ide, hogy ima és elmélkedés között merítsen erőt a nagy birodalma ügyeinek intézéséhez, s a maga erősítéséhez. Rettenő betegsége (lepra) okozta szenvedésében itt tett szert kellő önfegyelemre és türelemre. A király családjának több tagja is gyakran felkereste a templomot és a kolostort, melynek egyik szárnya királyi lakrész volt. Márianosztrát meglátogatja **Zsigmond**, majd **Mátyás király** és felesége, **Beatrix királynő**, valamint az utána következő királyok is.

1535-ben Márianosztra és a „szépségéről és gazdagságáról és mélységes hiteléről híres nosztrai kolostor” is a török pusztítás áldozatává vált. Buda felszabadítása után Márianosztra még 25 évig romokban hever.

Magyarok Nagyasszonya Bazilika, Márianosztra

1711-ben két idehelyezett szerzetes megkezdi az újjáépítést. Elsőnek a szentélyt állítják helyre, melynek gótikus ívei még jó állapotban voltak. Ezután következik a hajó, melyet teljesen újra kell építeni egészen az alapoktól. **Vépi Máté** pálos atya tervei szerint készül el a hajó a két toronnyal, nagyon szép barokk stílusban 1720-ra, betartva a középkori pálos építészeti szabályt, hogy a szentély és a hajó hossza egyforma legyen. 1726-ra elkészül a főoltár Hont vármegye adományából, és még ez év júliusában a szószék és a többi oltár. 1729. augusztus 14-én a templom és a kolostor felszentelésére Esterházy Imre, pálosból lett esztergomi érsek betegsége miatt segédpüspökét, Berényi Zsigmondot, a későbbi pécsi

püspököt küldi el, aki másnap, augusztus 15-én, a Szent Donátról elnevezett harangot is felszenteli.

A templom belső berendezése, az oltárok **Hassenmiller János** pálos szerzetes művészi elgondolását fémjelzik. A főoltár és a mellékoltárok fa felépítménye is az ő alkotása. Csupán a főoltár négy nagy szobráról tudjuk, hogy ismeretlen budai szobrász készítette.

A főoltár központi helyén foglal helyet a márianosztrai kegykép. Az 1711-ben megkezdődött pálos kolostor és templom újjáépítése, a Lengyelországi Czestochowában igen nagy örömet váltott ki. **Laszkiri Cyprián** lengyel pálos megfestette a **czestochowai kegykép másolatát**. Mielőtt a Márianosztrai templomnak ajándékozták volna, hozzáértették a Czestochowában lévő Nagy Lajos által adományozott csodatevő kegyképhez, mert a művészi értéken túl, annak minden kegyelmi erejét is szerették volna Márianosztrának ajándékozni. Úgy látszik, ez sikerült is, mert **az első rendkívüli csodás gyógyulás** 1739ben történt, amikor egy haldokló pálos egy szempillantás alatt meggyógyult. Ennek híre természetesen bejárta a környéket. A zarándokok száma évről évre nagyobb lett.

A bazilika barokk stílusban újjáépített belső tere, hátul a szentély eredeti gótikus ívei

Csak 57 év telt el az újjáépítés és felszentelés napjától, amikor **II. József**, a kalapos király, egész birodalmában feloszlatta a fehér barátokat. **1786. augusztus 30-án hagyta el Márianosztrát az utolsó pálos**. E rendelettel a kolostor és a templom története kettévált.

A kolostor egy jó ideig üres maradt, 1809ben ugyan a nemesi felkelés sebesültjei részére kórházzá alakítják, de csak rövid időre. Hosszú időre szóló rendeltetését **1858-ban** találják meg, amikor **női fegyházzá alakítják át** a vincés nővérek vezetése alatt, egészen 1948-ig. Ezután a börtön a politikai foglyok - zömmel egyháziak, köztük pálosok - férfibörtöne, 1956 után, pedig a köztörvényesek börtöne lett.

A templom, kegyképeinek köszönhetően, a XX. századra zarándokok ezreit vonzotta. A kommunista diktatúra összeomlásával, **1989-ben a pálos rend visszakapta ősi templomát**. 1993 óta a Váci Egyházmegye területéhez tartozik. Az egyhajós, négy kápolnafülkéből, és egy kápolnából álló 39 m hosszú, 404 m²-es műemléktemplomot a pálos rend kívül-belül följújíttatta.

A **Bazilika Minor** címet a Dr. Beer Miklós püspök pontifikálta szentmisén 2012. október 7-én hirdették ki.

A MÁRIANOSZTRAI FEGYINTÉZET HAJDANI PÁLOS KOLOSTOR ÉPÜLETEGYÜTTESE

A márianosztrai fegyintézet Hont vármegye szobi járásában, a község észak-nyugati határán, a Visegrád és Esztergom közötti regényes Dunaszakaszk közepén lévő Szob várostól északnak mintegy 8 kilométerre, hegyek által övezett szép látképet nyújtó völgykatlanban fekszik.

A község felett egy magaslaton áll a pálos rend hajdani kolostora, melynek története a XIV. századra nyúlik vissza. A Remete Szent Pálról elnevezett szerzetesek számára I. Nagy Lajos király 1352-ben templomot és kolostort építtetett. Lajos király élete utolsó éveiben gyakran fordult meg a kolostorban, hogy „ima és elmélkedés közt merítsen erőt nagy birodalma ügyeinek intézéséhez s a maga erősítéséhez.“ E helyről indult útra 1384-ben **Lajos király lánya Hedvig**, akit a lengyel rendek 1385-ben Krakkóban koronáztak királynővé. 1526-ban a törökök pusztító hadjárata Márianosztrát is elérte, az elhagyott kolostor és templom 1552 körül megsemmisült. 1711-ben helyreállították, s új kétemeletes kolostort, kéttornyú templomot építettek, melynek anyagi feltételeit Széchenyi György primás biztosította. A templom ma búcsújáró helyül szolgál. A szerzetet II. József törölte el, vagyonukat a vallás és tanulmányi alaphoz csatolták, melynek kezelője a helytartótanács lett.

A kolostor épületét a kormány igazságügyi érdekből az **1858. évtől** kezdve 40 évre kibérelte, s **fegyintézetté szerveztette**. Az intézet az 1858. június hónapjában kelt bécsi cs. kir. belügyminisztérium 14297. számú rendelete folytán, a Paulai Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek gráci Congregációjának lett átadva, megbízva a Congregációt a szervezendő, kizárólag nők befogadására szolgáló letartóztatási intézet vezetésével. Az ünnepélyes átadás 1858. október 17-én történt. Az egyház részéről az ünnepélyes fogadást a kormány felhatalmazására dr. Scitovszki János bíboros, esztergomi érsek végezte. **Az első főnöknő Wagner Paula** volt, aki 21 nővérrel vette át az intézetet, és az év végéig 323 elítéltet, valamint 21 javítóintézetbe utalt lányt szállítottak be. A külső őrzést 4 férfi őr látta el. Éjszaka 2 „virrasztónővér“ és 1 őr felügyelt a körleteken. Az 1890-es évek nagy építkezései következtében a börtön elnyerte a lényegében ma is változatlan formáját. Ekkor épült a háromemeletes magánzárkatomb, a rabkórház, munkatermek és a rabtemplom. Néhány évvel később megépült a kert felé eső kétemeletes épületszárny, amellyel kialakult a zárt sétatudvar. 1903-ra a börtön már 4-500 elítéltekből, 42 nővérből és 21 őröből állott.

Az I. világháborút követően megváltozott a fogvatartottak összetétele. Megjelentek a politikai elítéltek, főként a kommunista párt tagjai. Márianosztrán raboskodott **Berzeviczy Gizella** a „Márianosztra“ című könyv szerzője, valamint **Andics Erzsébet**, aki 1949-től 1957-ig az Elnöki Tanács tagja volt. A politikai foglyok 1922-ben, a Szovjet-Oroszországgal megkötött fogolycsere egyezmény következtében szabadultak. 1922 és

1939 között ismét a köztörvényes elítéltek alkották a fogvatartottak túlnyomó többségét. A korszak egyik legnevesebb rabja Rieger Pálné ismertebb nevén „**Pipás Pista**“ volt, akit 1936-ban kivégeztek. 1939-ben ismét megjelentek a politikai foglyok, az ideológiai színpék két szélső oldaláról nyilasok és kommunisták.

E falak között tartották fogva **Vámos Ilonát** és **Rákosi Hajnalt**, kiket az SS németországi koncentrációs táborokba szállított, és ott haltak meg a nélkülözésekben. A II. világháború során Márianosztra is a frontvonalba került. Az 1946-os év a márianosztrai börtön életében újabb mérföldkövet jelentett, újra megindulhatott a működése. Ebben az időben az elítéltek létszáma 287 volt. 1949ig a politikai foglyok legtöbbje a háborús bűnösök közül került ki, például **Rácz Erzsébet**, aki Gábor Andor szerint a fasizmus vezető tollforgatója volt.

Az államosítás 1949. május 4-én történt meg, ezzel teljesen új fejezet kezdődött a fegyház belső életében.

Megszűnt mindaz, amit az egyházi igazgatás jelentett: „a valláson alapuló nevelés, kötelező hitélet.“ **1950. májusában a fegyházat átvette az ÁVH férfi fogvatartottak őrzésére** és megkezdődtek az ezzel összefüggő átalakítási munkák. A női elítélteket Sátoraljaújhelyre, majd a kalocsai börtön kialakítása után Kalocsára szállították. A fegyház feltöltésével új fejezet kezdődött a fegyház életében. Zömmel politikai elítélteket hoztak, akik kezdetben főleg a háborús népellenes büntetteket elkövetők kategóriájából kerültek ki, hamarosan azonban Márianosztra lett a börtönök büntetőintézete. A létszám rövidesen 2000 körülre emelkedett, ami a maximális 900 fős befogadóképesség kétszeresét jelentette. A forradalom bukása után, a megtorlás idején Márianosztrán ismét megjelentek a politikai elítéltek. Híres írók (**Göncz Árpád, Déry Tibor, Háy Gyula, Eörsi István** és társaik), államférfiak (**Bibó István, Krassó György** aki fiatal értelmiségi vezető volt, **Antal István**), híres színészek (pl. **Mensáros László**). Sztálin halála után az intézet „vendége“ volt Péter Gábor, az ÁVH volt vezetője.

Az 1961-es úgynevezett kisamnesztia után a politikai elítélteket Budapestre szállították és Márianosztra ismét a köztörvényes elítélteké lett, megtévezve a bűnözők „deviánsaival.“ A hetvenes években az elmebeteg elítélteket is itt helyezték el. A munkáltatási gondok enyhítésére a kötélfonó műhely mellett labdavarró üzemet, később könyvkötő műhelyt indítottak. Az elmebetegek a bélyegválogatást, kábelbontást végezték. 1979-ben komoly beruházások kezdődtek. Új, modern üzemcsarnok épült, az új épületbe a fonóüzem költözött, annak helyén pedig a vállalat irodáit alakították ki, és új körletrésszel bővült az intézet, amely 1979-től fegyház és börtönné alakult át. Az épületeket vízvezetékekkel látták el, és az MZ (magán zárka) teljes felújításával az épület központi fűtést is kapott.

A márianosztrai fegyintézet - volt pálos kolostor - és a Magyarok Nagyasszonya Bazilika

1984-től, az országban az elsők között, kísérletképpen a felügyelők a nevelési szolgálat irányítása alá kerültek. 1989. őszétől bejárt a katolikus plébános, foglalkozásokat, karácsonykor pedig éjféli misét tartani. Az egyik nagy zárkát kápolnává alakították át, melynek felszentelése 1990-ben történt. Azóta ökumenikus jelleggel használják a különböző felekezetek. Az évtizedek alatt teljesen elhasználódott, korszerűtlen rabkonyha bővítése, átépítése és teljes felújítása vált valóra 1991-1992-ben. 2010-ben az Európai Unió támogatásával nagyszabású munkálatok kezdődtek el. Az egyházzal való közös közreműködéssel megújult a Pálosok tere. Majd az irodaépület homlokzata került felújításra. A fegyház épületét hőszigetelték, nyílászáróit kicserélték. Az egész épületegyüttes világítását és fűtését korszerűsítették, a falu számára is könnyen elérhető konferencia központot és játszóházat alakítottak ki, hiányt pótló korszerű parkoló épült. Szintén az egyházzal való jó kapcsolat jegyében 2012-ben a Pálos rendet és a börtönt, annak történetét és jelenét bemutató – bárki számára látogatható – kiállítótermek nyíltak.

Forrás: <http://marianosztrabv.hu/>

MÁRIANOSZTRAI RABTEMETŐ

„A halálban megszűnt a különbség köztünk és közöttük.” (Ottília nővér)

Az országban egyedülálló módon őrzők és őrzöttek közös nyuovóhelye

A szójhagyomány szerint a temető helyének kijelölése során figyelembe vették, hogy e területen terült el az ősi pálos kolostor temetője (1352-1553 között). Írásos anyag ugyan nem áll rendelkezésre, de feltehető, hogy a női fegyintézet megnyitásakor 1858-ban alakították ki temetkezési célra. Gondozói ezáltal az intézet irányítói, az irgalmas nővérek

voltak. 1858-tól 1940-es évekig a büntetés-végrehajtási feladatokat ellátó Szent Vince Rend nővéreit valamint az intézet orvosait is ide temették el.

A hozzátartozók elmondása szerint itt van eltemetve **Zambelly Lajos** 184849-es szabadságharcos huszár ezredes felesége is. Zambelly Lajos 1875-től 1888-ig volt a fegyintézet ügynöke, innen ment nyugdíjba. Szintén itt nyugszanak az elhalálozott

A felújított közös fakereszt megálldása 2008. november 2-án.

köztörvényes bűnelkövetők, valamint az itt raboskodó terhes nők elhalt gyermekei is. Egy élet-

rajzi munkában olvasható (1920-as évekből), miszerint az előkelő családok nemkívánatos, vagy gyengeelméjű gyermekeiket is titokban e zárt falak között tartották. Nagy részük itt halt meg. Az itt eltemetett rabnőket, gyermekeket a kedvesnővérek egy jeltelen sírban helyezték el, csak a csupasz földkupac jelezte, hogy valakit ide temettek. Itt található egy Pálos atya jelzett sírhelye is, melynek fennmaradását a nővéreknek köszönhetjük.

A Márianosztrai Fegyház és Börtön 1950-től férfi börtönként működik, ezt követően a temető a köztörvényes és politikai elítéltek temetkezési helyéül szolgált. **Az utolsó temetés 1967.12.18-án történt.** Ezt követően a temető bezárására került sor. 1968-tól az elhunytakat Márianosztrán, Szobon, Vácon temették el. Nyilvántartásuk az 1950.08.31-én megnyitott nem szigorú nyilvántartású halottak anyakönyvében található. 1858 és 1950 közötti elhunytakról az intézetnél nyilvántartás nem található. A község halotti anyakönyvébe csak a nővéreket vezették be. **1967-ig a női fogvatartottak sírhelyei jelöletlenek voltak,** míg 1950-től a férfi fogvatartottak sírjait egy kb. egy méter magas 10 x 10 –es faoszloppal jelölték meg, rajta egy fémtábla az elhunyt azonosítójával (például: GH1500). A halálesetről a hozzátartozókat értesítették, de arról, hogy mikor és hol temetik el az elhunytat, nem közöltek információt. A felügyeletet ellátó nővérek sírjai műkökeretből készültek, rajtuk akácfa kereszt a rendi nevükkel. Az itt található márványborítású közös sírról sajnos nincs információnk.

A rabtemető 1989-ig nem volt látogatható. Orgonaerdő és gaz nőtte be. 1998-ban részben rendbe hozták és egy közös keresztet állítottak, amit a helyi perjel szentelt fel. 1998. augusztus óta – az intézet fennállásának 140. évfordulójának ünnepe kapcsán – megnyitották a Márianosztra-Nagyirtás között húzódó, piros kereszttel jelzett úthoz vezető területet. A temető napkeltétől napnyugtáig látogathatóvá vált. **2011-ben,** a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által, „Versenyképes turisztikai termék- és attrakciófejlesztés” tárgyában kiírt pályázat kapcsán, a projekt megvalósítása során, a **rabtemetőt szinte teljes mértékben helyreállították, látogathatóvá tették.**

(Tasnádi György munkája alapján)
<http://marianosztrabv.hu/>

A MÁRIANOSZTRAI KÁLVÁRIA

A márianosztrai kálvária kápolna

A XVII. századtól a szerzetesrendek szorgalmazták a települések határában Krisztus és a Boldogságos Szűzanya szenvedéseinek stációit megidéző szent táj fölépítését. Ismereteink szerint az első pálos kálváriát 1667-ben a sopronbánfalvi /Wondorff/ konvent állította föl, ezt követően a máriavölgyi, majd a márianosztrai konvent is kiépítette a keresztúti

ájtatosság szent helyét.

A bazilikától 1 km távolságra, a XVIII. század természetérzékének és kegyes gyakorlatának megfelelően kialakított kálvária kialakítása több mint húsz évet vett igénybe. P. Dónyi Gellért prior működése idején, 1756. szeptember 7-én jelölték ki a Kálvária-hegyen a legjobb helyet a három hatalmas méretű - középen a Megváltó, balra a gonosz, jobbra a megtérő lator – keresztnek. Egy hét múlva, a Szent Kereszt fölmagasztálásának ünnepén állították föl a tekintélyes, fából készült Szent Keresztet.

A Szent Kereszttől keletre P. Szluha Demeter hitszónok remeteként jámbor és elszánt buzgalommal egy nyár alatt fölépített egy remeteházat. Lángoló szívvel, boldogan adta át az ünnepre fölépült házikót a konventnek. Ezzel a nosztrai pálos konvent lényegében létrehozta saját remeteségét. Hírlett egyébként a régi öregek elmondásából, hogy hajdan valóban állt itt egy kunyhó, amiben egy remete éldegélt. A nosztrai remeteségnek hamarosan lakója is lett Helbay Jakab személyében. Tanult ember volt, elvégezte a gimnázium retorikai osztályát. A szentmiséken szorgalmasan ministrált, őrizte a kálvária fakeresztjeit, és stációit. Hosszú nosztrai szolgálata után, 1770. március 26-án szólította magához Teremtője.

A nosztrai kálvária kialakításának következő állomása, P. Raffavics László porszája alatt következett be. Három évre az első kereszt fölállítását követően, 1759-ben a Szent Keresztre a Megváltó hasonmását készítették és helyezték el. Ugyancsak fölállították a két lator keresztjét. Bár a XVI. század közepétől a 14 stációs keresztút kezdett általánosságban elterjedni, a nosztrai pálosok ettől eltérően, a domb hajlatában, a három keresztet vivő út jobb oldalán letűztek kilenc oszlopot a Megváltó szenvedéseinek emlékére, baloldalon pedig hetet, ezek a Hétfájdalmú Szűz lelkének misztériumát ábrázolták. A pléhré festett képek faoszlopokon álltak. Ez lehetett a környék első kálváriája, mert hatalmas tömeg özönlött 1759. szeptember 14-én a Szent Kereszt fölmagasztalása ünnepére.

A nosztrai kálvária létrehozásával egyúttal megszűntek a nosztraiak nagymarosi gyalogos zarándoklatai. A nagymarosi templom a Szent Kereszt fölmagasztalása tiszteletére volt fölszentelve, s eladdig a hitszónokok évről-évre odavezették a népet e napon.

Nem ismeretes, hogy a kálváriára vezető gyönyörű hársfasort mikor ültették, de vélhetően még az is P. Szluha és P. Kopecsek szorgos munkájának a gyümölcse. A dombot a konvent rendszeresen megtisztította a vadon növénytűskés bokroktól, cserjéktől, hogy növeljék a hely eleganciáját.

A nosztrai pálosok egyre nagyobb népszerűsége kegyes perselyadományokat eredményezett.

A bevételek és kamataik 1771-re a kálvária átalakítását eredményezték. A fakereszteket, és stációkat az időjárás viszontagságainak ellenállóbb anyaggal cserélték föl. A váci egyházmegyében foglalkoztatott Rizzardi nevű szobrászt bízták meg a kereszték elkészítésével. Szeptemberre, a Felmagasztalás ünnepe előtti héten lettek készen a kereszték, s akkorra földtük be a Szent Sír kápolnát is. A megindítóan szép kápolnában szarkofágidomú oltárra helyezték a keresztől levett Üdvözítő kőszobrát. Soha eladdig annyi zarándok nem érkezett, mint a szeptember 14-i ünnepi alkalomra. A hívek plébániánként, rendezett sorokban vonultak a templomtól a Kálvária-hegyre. Ettől az évtől kezdve rendszeressé vált a körmenet a templom és a kálvária között a Szent Kereszt ünnepeken.

Az évszázados hársfák övezte márianosztrai kálvária

Gévay Jakab nagybörzsönyi plébános igen nagylelkű adománnyal járult hozzá a kálvária mai napig csodálatos látványához. A három kőkereszt alá saját költségére három kőből faragott szobrot készíttetett - vélhetően - Rizzardival. A megkapó szoborcsoport: a Fájdalmas Szűzanya, Szent János apostol és a térdelő Mária Magdolna szobrai 1773. augusztus 11-én állították a helyére, s még ugyanabban a hónapban megtörtént a megfestésük. 1775-re elkészültek a faoszlopokat fölváltó, téglából épült s fehérre meszelt elegáns háromszögletű stációk is.

A Szent Kereszt fölmagasztalásának 1776. szeptember 14-i ünnepén Batthyány József hercegrímás váratlan megjelenésével irányította a klérus figyelmét a nosztrai zarándoklat fontosságára. A hercegrímás látogatása nemcsak a környék lelkiéletére volt rendkívül erőteljes hatással, de új erővel és lendülettel töltötte el a konventet is, minek hatására belekezdtek egy új kálváriai kápolna építkezésének megszervezésébe. Elképzelhető, hogy értesítették a szomszédos plébániákat az eseményről, mert az alapkövetéltre tekintélyes számú zarándok érkezett 1777. május 20-án. Hatalmas erőfeszítéssel indultak meg nyáron a munkálatok, hiszen rendkívül sziklás talajba kellett az alapokat bevésni, de szeptember 14-re elkészült a kápolna, s ezzel egyidejűleg a kolostor bejáratát díszítő gyönyörű kapu. Fába Simon esztergomi prépost, a káptalan prefektusa áldotta meg a kápolnát a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére. A kívülről nyolcszög, belülről kör alakú, egy

tornyos kápolnába a sasvári Fájdalmas Szűz szobrának megkapóan gyönyörű másolatát emelték oltárra.

Ezt követően nehéz idők jártak a szerzetesrendekre, mely tetőfokát II. József regnálásának kezdetén, 1780-ban érte el, de a nosztrai zarándoklatok vonzereje töretlen maradt. A fárasztó utazások ellenére, a környező települések – Szob, Szalka, Ipolytölgyes, Garamkövesd és Nagybörzsöny - plébánosai szinte tüntetőleg vezették nyájukat az Öt Szent Seb konfraternitás Szent Kereszt-ünnepeire. Az ünnep fénye mégis fakult, majd csöndben kihunyott. A „kalapos király” betiltotta ugyanis – az úrnapi kivételével - a körmeneteket, és a búcsújárásokat, oly annyira, hogy 1785-ben már hiába keressük az ünnepről a magasztos szavakat.

A nosztrai kálvária hosszú évekre az egyéni áhitat fölemelő helyszínévé, s a nosztrai pálosok XVIII. századi buzgó tevékenységének emlékhelyévé vált

csupán

1815-től egészen hosszú ideig, 1858-ig Pintér Antal volt a márianosztrai plébános, aki a pálos hagyományokat is híven ápolta, s az I. Ferenc magyar király által az

egyházi hagyományokat jogaiba visszahelyező légkörben - felújította

a Szent Kereszt ünnepek zarándoklatait. A Kálvária följújtása nyomán a márianosztrai zarándoklatok a XIX. század elején újból föllélénkültek. Talán ezért határozott úgy Hont vármegye kormányzata, hogy obeliszks formában itt állít emléket az 1809-ben, a Napoleon elleni győri ütközetben elhalt katonák emlékére. Az utolsó insurrectio - a magyar nemesség hazát védő katonai megmozdulása - volt ez az amúgy dicstelen ütközet, rengeteg sebesülttel. Az emlékmű-állítás gondolata arra is visszavezethető, hogy a pálosok távoztával üresen kongó kolostort 1809-ben átmenetileg hadikórházként használták, s igen sok sebesült katona utolsó földi állomása Márianosztra volt. 1836. Pünkösöd havának 2-dik napján állítottatott föl – a Szent Kereszt megtalálása ünnepének előestéjén – a másfél öl magasságú (kb. 2,5 m) alkotás.

A czestochowai Jasna Gora pálos kolostor – és a márianosztrai templom első konsekrációja – 600. évfordulóján a Kádár-rendszer talán első nagy egyházi demonstrációjának a helyszíne a márianosztrai kálvária volt **P. Árva Vince** plébános szervezésében 1982 szeptemberében. Az ünnepi szentmisét **Dr. Lékai László** bíboros, esztergomi érsek pontifikálta a magyar katolikus püspöki kar (22 fő) koncelebrálásával. Az ünnepi szertartáson jelen voltak a lengyel pálos atyák, s természetesen az egyház előtt is titkosan létező magyar pálos szerzetesek. A rendkívül jól szervezett, s a résztvevők számára maradandó lelki élményt jelentő ünnepségen több ezren vettek részt. A börzsönyi és a nógrádi plébániákhoz tartozó hívek - a hagyományoknak megfelelően – népviseletbe öltözöttek a régi katolikus búcsúk hangulatát idézték. P. Árva Vince az ünnepre a Szent Sír kápolna tetején szabadtéri miséző helyet alakítottatott ki.

1989-ben, a pálosok visszatérte után nyerte vissza a kálvária ismét a régi fényét. A tizenhat kálváriai stációból mindösszesen azonban kilenc maradt meg addigra. **P. Borsos József** márianosztrai perjel a kor vallásos áhitatának megfelelően 14 stációra bővítette a kétszáz éves hársfákkal szegélyezett páratlan szépségű keresztutat. Ezen túl, 1996-ban teljesen följújtatta a két kápolnát, továbbá terméskőből bástyaszerűen alakították ki a Szent Sír–Sziklasír kápolna tetején a szabadtéri szentmisék színhelyét. Ugyancsak P. Borsos házfőnöksége idején a márianosztrai rendházban szolgáló szerzetesek anyagi

hozzájárulásával, az ún. kárpótlási jegyek segítségével, visszavásárolták a mintegy 7 ha területű Kálvária-hegyet.

Azóta **minden év július első vasárnapján**, az Irgalmas Jézus Öt Szent Sebe ünnepén, kereszthordozással vonulnak föl a zarándokok a szent helyre, hogy átéljék Krisztus szenvedéseit, s örvendezzenek a megváltás misztériumán, a hársak és tölgyek övezte oltáron bemutatott szentmisén. A Fájdalmas Szűzanya kálváriai kápolna búcsúja alkalmával nem különben magasztos lelki élményekkel telítetten távoznak a zarándokok szeptember harmadik vasárnapján. A ferences atyák több, mint egy évtizede minden évben, augusztus 16-án a felkelő nap első sugarainak fényében mutatnak itt be szentmisét több száz fiatal előtt. Nagypéntekenként a Márianosztrai Fegyház és Börtön fogvatartottainak lelki tisztulást segítő keresztútjának a helyszíne ugyancsak a pálos lelkiségből fakadó márianosztrai kálvária.

Forrás:

*Ave Regina IV. évfolyam 3. szám, Vadász J. MáriaMagdolna
Kovics Mónika szakdolgozata: HA MEGSZÓLALNAK A NOSZTRAI HARANGOK...
/Adalékok a márianosztrai búcsújárás történetéhez/*

BIBERVÁR ROMJAI

Kóspallag községtől 2-3 km-re található Bibervár a Kis-Hanta-patak és Korompa-patak találkozására felelő emelkedő dombtetőn állt. A Kismaros felé vezető út bal oldalán, a halastó fölé emelkedő kis domb tetején találjuk az egykori őrtorony maradványait. Az 1980-as években végzett ásátás szerint kisméretű lakótoronyból és udvarból álló erősség volt, amely

legkésőbb az 1260-as években épült. A várat egyszerűen Toronynak nevezték. Pusztulását ellenséges támadás okozhatta a XIII. század végén vagy a XIV. század elején. A Pusztatoronydűlőben talált leletek korabeli településre utalnak, feltehetően Toronylájának hívták.

A márianosztra melletti Bibervár egykor és ma.

A népi emlékezet szerint a Torony lakói óriások voltak. Utolsóként egy Mnyi nevű öregember és leánya élt itt. Hatalmas étvágyukkal egy egész ökröt meg tudtak enni. A lány sokat sétált a környéken, és egyszer meglátott egy szántóvető embert. Nemigen ismerte a halandó embereket, így kötényében hazavitte új játékszerét. Az apja azonban ráparancsolt hogy vigye vissza szekerestül a rémült parasztembert, és ne bántsa többé sem őt, sem társait, mert az ő munkájuk tartja el mindkettőjüket.

Forrás: Koczó József: Falu a Börzsöny tetején

TORONYALJAI PÁLOS KOLOSTOR

A Bábervárral szemben, a toronyi és a kiskorompai patak összefolyása alatt, dombos teraszon található a Szent Mihályról elnevezett monostor, az ún. Toronyaljai kiskolostor, amit a nosztrai konvent alapított a XIV. században. Első írásos említése 1418-ból való, jöllehet a pálosok a toronyaljai földeket Nagy Lajos adományaként már 1352-ben megkapták. Egy 1527-ben kelt iratból tudjuk, hogy a toronyaljai kolostor a Pest megyei Battyán falut kapta meg adományként szobi Péter fia Mihálytól. 1539-ből származó irat szerint Szapolyai János nemesi kúriát és malmot adott az itt élő szerzeteseknek. A malomárok érdekessége – ami Magyarországon egyedülálló –, hogy egy 9 méter hosszú alagútban szállította a vizet a malomkerékhez.

A monda szerint a pálosok kincsét rejtő toronyaljai kolostor kútjának maradványai

Feltehetőleg a törökkorban a nosztrai „nagykolostor” elhagyásával egy időben néptelenedett el a toronyaljai kiskonvent is. 1686-ban a rend visszaigényelte, ekkor még szerepelt a térképes ábrázolásokon. Ma már csak egy kútja őrzi emlékét. Helyenként láthatók még a kolostor alapfalának részei. A régészeti feltárások szerint a temploma kétperiódusú polygonális szentélyzarádékban végződött, kívül támpillérekkel. Tőle északra helyezkedett el a kolostor, délnyugatra

pedig a gazdasági épületek maradványai kerültek elő.

A kolostor romhoz vezető út mentén is emlékeznek az idősebbek egy képes fára. Jelenleg inkább turisztikai célpont, a népi vallásosság szempontjából nem bír különösebb jelentőséggel.

Szinte minden településen fennmaradt titkos, földalatti rejtekhelyekről szóló hagyomány. Márianosztra és Kóspallag környékén is úgy tudják, hogy a toronyaljai és a nosztrai rendházat föld alatti járat kötötte össze. A monda szerint a pálos barátok a törökök támadásának hallatára a kincseket a kolostor mély kútjába rejtették. A kutat senki nem merte megbolygatni. Mégis akadt egy vakmerő ember, aki megpróbálta a kincset kiásni. Miközben ásott, megjelent egy hatalmas kutya, és a kincskereső szörnyethalt ijedtében. A monda másik változata szerint a menekülő szerzetesek nemcsak a kútba, hanem a kolostor és Nosztra közötti úton is elrejtettek négy kocsi aranyat.

Az elrejtett kincseket még senkinek sem sikerült megtalálnia.

A Márianosztra mellett lévő toronyaljai pálos kolostor maradványai

Források:

BÖRZSÖNY KISVASÚT

A Börzsöny völgyeiben egykor 7 kisvasúti hálózat futott, vonalaik összhossza meghaladta a 200 km-t. Ezeket elsősorban fa, részben kő szállítására építették ki, személyforgalom csak ritkán, kiegészítő jelleggel volt. Mára e vonalak nagy részének csak a helyével találkozhat a túrázó, csupán 4 hálózat 30 km-nyi vonala maradt fenn.

A hegység első kisvasútját, a királyréti 1893-ban Gróf Frenkensiesdorf Henrik építtette, hogy a Királyrét közelében lévő erdőbirtokáról a fa szállítását könnyebbé, gyorsabbá és gazdaságosabbá tegye.

A börzsönyi kisvasútépítés csak az 1910-es években vett nagyobb lendületet. Még 1908ban megépült a nagybörzsönyi kisvasút első vonala Ipolypásztó (ma Pastovce) - Nagybörzsöny között 600 mm nyomközzel, 1910-ben a kemencei kisvasút építése kezdődött meg a Kémence - Királyháza - Királykút vonallal. Elsősorban kő szállítására épült a szobi kisvasút, 1912ben a Szob - Márianosztrai kőbánya vonallal.

A vonalat 1912-ben építették a márianosztrai kőbányában található an-

A márianosztrai kisvasút végállomása, háttérben a településsel

dezit közet kiaknázására, gazdasági vasútnak épült 760 mm-es nyomtávolsággal, egyvágányú vonalon. Az üzemet két gőzössel indították. A két mozdony mellett hatvan kéttengelyes nyitott kocsit szolgált a szállítási feladatokat. A fűtőház és a közúzda Szobon létesült. A kitermelt követ nagy darabokban rakták a kisvasúti kocsikba. A válogatás, finom közüzalék készítése Szobon történt. Itt adták fel a kőszállítmányokat a MÁV szerelvényeire, és a DUNAPARTI-RAKODÓN uszályokra. A hajózás kezdettől jelentős volt, a bánya tulajdonosának hajózási érdekeltségei miatt.

A Szobi Gazdasági Vasút és a Nagybörzsönyi Állami Erdei Vasút története szorosan összefonódik. A trianoni határrendezés után az Ipoly folyócska szigorú országhatárrá lépett elő, Ipolypásztó Csehszlovákiába került. A nagybörzsönyi kisvasút ezzel elvesztette nagyvasúti kapcsolatát, így a tulajdonos érsekségi uradalom ennek pótlásához korszerűsítésbe kezdett. A meglévő vonalat átépítették 760 mm nyomközre, és megkezdték egy összekötő vonal építését Kisirtás - Nagyirtás - Márianosztra között a szobi kisvasúthoz. Az új vonal megépítéséről így számoltak be:

"Két év kellett a megtervezéséhez és megépítéséhez, olyan nehéz megoldás volt műszaki és pénzügyi okból egyaránt. Kisvasútnál talán egyetlen hazánkban a maga nemében, három emeleten, szintben mutatja a túrázóknak ugyanazt a festői képet."

Az összekötő vonallal 1975-ig volt a két vasút kapcsolatban, ekkor a teherforgalom visszaesése és az elhanyagolt, rossz állapotú pálya miatt Márianosztra - Nagyirtás között

beszüntették a forgalmat. Bár a pályát nem bontották el, az üzemén kívüli összekötő szakaszon a síneket ellopták.

A szobi vonalon 1940-ben épült meg a Brjéska-bányához vezető szárnyvonal. 1945-ben a nagybörzsönyi kisvasúttal együtt államosították, a két vasút közös üzemeltetés alá került. A kőszállító vasút 1953-ban a MÁV kezelésébe került Szobi Gazdasági Vasút néven. Innen vitték a MÁV pályarekonstrukcióihoz nélkülözhetetlen zúzottkövet. Az 1950-es évek elején Szob és Márianosztra között megindult a személyszállítás, de a Nagybörzsönyig tervezett járáthosszabbítás helyett néhány év után ezt is megszüntették. A hőskor gőzöseit 1962-1963 között selejtezték. Ekkor az üzemet 490, sor mozdonyok vitték. A vonatok is változtak, a régi kéttengelyes, itteni becenevükön „babakocsik” munkáját négytengelyes, billenthető, Uba típusú kocsik vették át. Nemsokára C-50-es motormozdonyok érkeztek. Hosszú ideig tartott a vegyes vontatási üzem, a C-50-esek párban dolgoztak, de még így is csak hosszan csúsztatott kuplunggal indíthatták meg a vonatokat. A gőzösökre továbbra is szükség volt, hiszen megfelelő teljesítményt csak ők nyújthattak.

Az 1970-es években megszűnt a Brjéskabányai vonal; csak a Szob–Márianosztra vonal maradt meg. 1975-ben egy balesetre hivatkozva megszüntették a forgalmat Szob és Nagyirtás

között, a két vasutat elszakítva egymástól. Annak ellenére, hogy ebben az időszakban nagy tervek körvonalazódtak a kisvasút körül. Az Államvasút a kőbányába futó vonal átépítését tervezte szabványos nyomközre, de egy harmadik sínszál beépítésével a kisvasút közlekedését is biztosítani kívánták. Személyvonatok futottak volna Szobtól Nagybörzsönyig. A tervek azonban örökre papíron maradtak.

1980-ban Sárospatakról öt darab Mk48,20 sorozatú mozdony érkezett. Megfelelő teljesítményükkel kiváltották a gőzösöket és a C-50-eseket. Szintén az 1980-as évekhez kapcsolódik a kisvasút nagy forgalmi fellendülése: ekkor kezdték el nagy tömegben megrendelésre fuvarozni a követ a tervezett nagymarosi duzzasztómű építéséhez. Mivel minél nagyobb darabok kellenek, az ide szánt kövek nem kerültek a Szobi zúzóba és osztályozóba, hanem egyenesen a Duna-partra utaztak, ahol szállítószalagra billentették, ezen pedig az uszályok gyomrába kerültek. 1987-ben az addig fékezőkkel közlekedő szerelvényeken bevezették a légfékezést, mind a közvetett, mind a közvetlen működésű fékezés lehetőségét megteremtették.

A nagymarosi építkezés megszűntével már csak a MÁV igényeinek kiszolgálása maradt, de az is egyre kevésbé, hiszen csökkent a pályafelújítások mennyisége, így a MÁV eladta a kőbányát. Az új tulajdonos az osztályozót és zúzó feltelepítette a kőbányához és a megrendeléseket azóta teherautóval teljesíti. 1993-ban megrendelés híján a vasúti üzemet beszüntették. A három itt maradt C-50-es mozdony közül kettő a Széchenyi-hegyi gyermekvasútra került. A többi jármű 1994. év folyamán került el a vonalról.

A 406-os kocsí útban Szob felé 2008 februárjában Fotó: Szűcs Zoltán kisvasut.hu

1996-tól egyre erősebb szándék mutatkozott a Szob - Nagybörzsöny közötti, sajnos csak részben létező

kisvasúti pálya újra üzembe

helyezésére. Megalakult Szob, Márianosztra és Nagybörzsöny önkormányzata részvételével a „Szob - Nagybörzsönyi Kisvasútert Közalapítvány”, megkezdődött a szervezés. A fordulópontot 1998. márciusa jelentette, amikor Nagybörzsöny önkormányzata egy forintért megvásárolta a Nagybörzsönyi Erdei vasút tulajdonjogát az Ipoly Erdő Rt-től. A vasút felújítása 2002 tavaszán kezdődött.

2006 októberében megkezdődött a Szob-Márianosztra szakasz teljes rekonstrukciója is. (Ez a vonal továbbra is a MÁV tulajdonában van.) Ekkor egy EU-s pályázat segítségével indult meg a felújítás, 600 millió forintot fordíthattak a Szob-Márianosztra szakaszra. A felújítás első részében új pályát építettek Márianosztra és Szob között; a vonalat a „GV telep”-től a szobi vasútállomásig meghosszabították. A szakasz „előmegnyitóját” 2007. november 16-án tartották meg. A járműállományra kiírt sikertelen közbeszerzési eljárások után 2008-ban a forgalom egy felújított L-60-as mozdonyal és egy zárt személykocsival indulhatott meg. Az elkészült vonalon a menetrend szerinti forgalom 2009. július 18-án indult meg.

A vonal folytatásának tekinthető a Nagybörzsönyi Erdei Vasút, mely egykor Márianosztrán csatlakozott hozzá. A két vasutat összekötő vágányt nem bontották el, azonban jelenleg hiányos és járhatatlan. A vágány felújítása, a két vasút összekötése ma is tervben van, így egy Börzsönyön átvezető vonal jöhet létre.

A Márianosztra-Nagyirtáspuszta közötti szakaszon több száz méter hosszan sérült a töltés, ezért a szakaszok összekötéséhez újabb beruházásra lesz szükség. Az ehhez szükséges összeget egy új pályázaton szeretnék elnyerni. A teljes pálya elkészülte után a két vonalat egy egységként tervezik használni, mivel jelenleg a két szakasznak külön üzemeltetője van.

Források:

Tasnádi György gyűjtései alapján (Márianosztra, Faluház)

www.kisvasut.hu (Szűcs Zoltán)

www.borzsony.hu

KULTURÁLIS ÉRTÉKEK

A MÁRIANOSZTRAI PÁLOS KONVENT

100 évvel azután, hogy Boldog Özséb esztergomi kanonok Benedek és István nevű társaival – ihletett álma hatására – szerzetesrenddé szervezte a Pilisben magányosan élő remetéket, **I. Lajos király** (1342-1382) huszonhat évesen megalapította a nosztrai kolostort.

A zaklatott történelmi helyzetben került sor arra, hogy a király - kezdődő betegsége miatt testét, de még inkább lelkiállapotát orvoslandó - a pálos rend felé fordult. A visegrádi királyi rezidencia közelében fekvő börsönyi vadászterületen egy közeli romos vár faragott kőveiből kolostort és templomot építtetett az akkor már fehér habitust viselő remeték számára, amit a Szűzanya iránti föltétlen hódolata jeléül, a Magyarok Nagybasszonya tiszteletére szenteltetett föl.

Így nyerte el a kolostor - majd ennek következtében a mellette kialakult falu - a Maria Nostra, a Mi Máriánk nevet.

Az alapítás azonban nem csak az építtetést jelentette, de a kolostor és templom folyamatos fenntartását is.

1378-ban kiújultak az ellentétek a Magyar Királyság és Velence között. A háború kitörése körüli időkben Lajos súlyosbodó betegsége miatt Nosztrán s a fehér barátok előtt jelentette ki: ha a Mindenható Isten Remete Szent Pál érdemeiért a velenceiek fölött győzelemre segíti, akkor ennek a szentnek testét nekik a velenceiektől megszerzi. A Szent földi maradványai 1381 novemberében fényes kísérettel valóban meg is érkeztek, s a Buda melletti Szent Lőrinc kolostorba kerültek.

Nosztrán még évszázadokig virágzott minden nyár elején az a hársfa, amit Lajos király az ígélet emlékére ültetett, s még a XVI. század elején is „**Lajos király fájának**” neveztek.

Éhínség köszöntött Márianosztra környékére Ferenc perjel atya idejében, aki 1431-34ig volt a pálos rendfőnök, s aki csak hozzáfordult „Jézus Krisztus gazdagságának kezelőjeként” megvendégelte, sőt búzaliszttal és egyéb táplálékkal is ellátta őket, hogy az otthon maradtak se nélkülözzenek. Adakozásának hírére egyre többen érkeztek kéréssel a kolostorhoz, s ő rendre megparancsolta, hogy a kulcsár testvér mindenkinek adjon. Igen ám, de az éléskamra kiürült... **Ezután érkezett Krisztus mezítelen, szegény alakjában – az írásban is rögzített hagyomány szerint** –, s elpanaszolta, hogy már két napja semmit nem evett. Ahogy ezt a jámbor atya meghallotta, könnyeinek nem tudott ellenállni. Ismételten parancsba adta a kulcsár testvérnek, hogy nyissa ki a ládát és adjon ételmezt. A testvér esküdözött, hogy a láda bizony üres, de a jámbor atya könnyezve kérte, hogy próbálja mégis megnézni, s csodák csodája: a ládát szinültig találta liszttel megtöltve! „Ezután Isten embere boldogan és örömmel adott hálát Istennek és megparancsolta, hogy minden kérőnek az Úr

nevében bőségesen adjanak alamizsnát. Azt állította, hogy aki a szegényeknek ad, az nem szűkölködik, és igazsága megmarad örökre”.

A pálos rend a történelemben szorosan összefonódott Lajos király legkisebb lányával, **Hedviggel**, akit – nem éppen Lajos akaratával egyezően – **1384 októberében lengyel királlyá koronáztak**. Lajos – 1370-től lengyel király is – 1376-ban, majd 1378-ban újjól meg erősítette és – a lengyel és magyar urakkal – elfogadtatta, hogy halála után a legidősebb életben maradt lánya, Mária örökölje a magyar és lengyel trónt.

1382-ben népes küldöttség érkezett Lengyelországból **Oppulai** – több helyütt: Oppelni – **László** vezetésével, aki Lajos nevében kormányozta az országot, s kijelentették: elfogadják Máriát uralkodóként, de a leendő királynőnek Krakkóban kell élnie. Engedett Lajos király az akaratnak, s 1382 augusztusában Máriát jelölte – utált jegyesével – Luxemburgi Zsigmonddal az oldalán a lengyel trónra. A magyar trónt pedig Hedvignek szánta, aki 1378-tól együtt nevelkedett férjével, Vilmos stájer herceggel. Lajos tisztán látta, hogy problémák lesznek a trónbetöltésekkel – ahogy ez később be is igazolódott, hiszen a lengyel urak maguk akartak leendő királynőjüknek férjet választani –, ezért döntésével egy időben **Márianosztráról 16 pálos szerzetest küldött Oppulai Lászlóval, hogy letelepedésük és imádságuk a királynő uralkodását segítse.**

Szeptemberben a király meghalt, ám özvegye semmibe véve akaratát, Máriát koronáztatta meg, s ültette magyar trónra. Két évig tartó diplomáciai huzavona következett eztán, végül Hedviget ajánlotta föl a lengyel trónra. Krakkóban az ajánlatot el is fogadták, s **1384 októberében lengyel királlyá koronázták a tíz éves Hedviget**, Vilmos hercegről azonban hallani sem akartak, s két évre a koronázás után Jagello Ulászló litván fejedelemhez kényszerítették királynőjüket.

Hedvig királynőnek le kellett mondania szerelméről, de cserébe Ulászló népével együtt fölvette a kereszténységet. Jasna Gorán bámulatosan szép kolostort adományozott Hedvig szeretett pálosainak, akik az egyetlen vigaszt jelentették számára. Hedvig királynő – a lengyelek hön szeretett Jadwigája, akit ösztentsége **II. János Pál pápa idejében szentté avattak – a pálos rend lengyelországi virágzásának megteremtőjévé vált**, s fiatalon – 1399ben – bekövetkezett tragikus halála ellenére számos alapítással gazdagította a rendet.

A nosztrai konvent kivált híres volt szigorúságáról és elmélyült imaéletéről. **Kapisztráni János ferences szerzetes** – aki 1456-ban kereszties sereget szervezni érkezett pápai meghatalmazással a Magyar Királyságba a nándorféhevári török ostromot elhárítandó –, Nosztrára látogatván nem túlzott, amikor azt írta:

”Ha valaki szenteket akar látni, menjen Nosztrára!”

Miután a török 1541 augusztusában elfoglalta Budát, az ország három uralom alá került, s ezzel állandósultak a harcok. A Dunakanyar erősségei: Vác, Visegrád, Esztergom ettől az időtől kezdve fölváltva cserélt gazdát a 15 éves háborút lezáró 1606-os zsitvatoroki békéig. A nosztrai kolostor első fénykorának hanyatlása is erre az időre tehető, még pontosabban csak 1544 utánra: ekkor kerül ugyanis török kézre először Visegrád és Nógrád vára.

A nosztrai kolostor második fénykora 1711-ben kezdődött. **Széchenyi György** esztergomi érsek (1685-95) végrendeletében 17.000 rénes forintot hagyományozott „az egykor szépségéről, gazdagságáról és mélységes hitéletéről híres” kolostor és templom újjáépítésére. Mint hajdan Nosztráról Lengyelországba, úgy **1711-ben Czeszochowából Márianosztrára küldték a híres kegykép, az ún. Fekete Madonna Laskary Cyprián pálos atya által elkészített művészi másolatát.** Elküldés előtt azonban hozzáfertették az eredeti kegyképhez, hogy annak kegyeleti ereje eljusson Márianosztrára.

A templom a gótikus szentély meghagyásával barokk stílusban épült át. 1729. augusztus 14-én kora reggel hatalmas tömeg jelenlétében Berényi Zsigmond címzetes püspök – későbbiekben pécsi püspök – szentelte fel a templomot ismét a Magyarok Nagyhasszonya tiszteletére. A templom átépítésével párhuzamosan kezdődött meg a kolostor újjáépítése.

1741-től Márianosztrán teológiai stúdium indult, s 1751-ben a noviciátust is ide helyezik. A konvent népszerűsége és vagyona rohamosan gyarapodott.

Batthyány Ferenc püspök 1779-ben elrendelt vizitációja alkalmával már 24 szerzetes, 10 novícius és 12 konverzus testvér tartózkodott állandó jelleggel a rendházban, továbbá 104 személy - főleg a rend által betelepített szlovákok -, foglalkozott a kolostor birtokainak megmunkálásával.

1786. február 7-én II. József magyar király álságos okokra hivatkozva - számos más szerzetesrenddel egyetemben - **a pálos rend működését is derékba törte.** Március 20-án Márianosztrán is megjelentek a császári biztosok és bezárva a kolostor és a templom kapuit, felolvasták az eltörlésről hozott pátenst. Eztán elvették a templom, a kolostor, a sekrestye, a gazdasági épületek és a pince kulcsait és magukkal vitték. A márianosztrai kolostor és templom minden ingó és ingatlan vagyona az ún. vallásalaphoz került. A szerzetesek 40 lengyel garast kaptak s kegyesen megengedték nekik, hogy - klauzúra és kar nélkül - még öt hónapig a kolostorban maradhatnak, aztán pedig indulhatott mindenki arra, amerre akart...! A rendelet szerint a szerzetesek „...ha alkalmazhatóak, alkalmaztassanak az iskoláknál, vagy a lelkipásztorkodásban, ha pedig nem, akkor nyugdíjaztassanak.” **A feloszlítás után** Tallay Ágoston atya Márianosztrán maradt 1794-ig, s egyházmegyések papként látta el a lelkipásztori teendőket. Őt Török Kristóf atya követte, de vele **kihaltak a pálosok Márianosztráról...**

A gyönyörű kolostor, ami újjáépülése után a Magyar Királyság 3. legnagyobb kolostora volt, évtizedekig üresen tátongott.

A napóleoni háborúk idején, a dicstelen 1809-es győri ütközet után rövid ideig kórházként használták az épületet, majd 1858-ban a magyar katolikus egyház eladta a

kolostort a magyar államnak. Ettől kezdve a Vincés nővérek gondozásában női börtön működött az imákkal átítatott történelmi falak között.

A XIX. század közepétől tehát a templom és kolostor élete különvált.

A templom egyházmegyei gondozásba került. 1934-ben a pálos rend visszatérhetett Magyarországra, de csak a budai Sziklatemplomot, a pécsi illetve a páloskúti kolostort kapták meg, a nosztrai templom továbbra is egyházmegyei kezelésben maradt, az esztergomi, majd a váci püspökség látta el a lelkipásztori feladatokat.

A Rákosi nevével fémjelzett kommunista diktatúra 1948-ban a nővéreket is földönfutóvá tette, s ezzel az állam vette át a börtön kezelését, de férfi börtön lett belőle. A rendszer cinizmusára jellemző, hogy itt tartották fogva a koholt vádak alapján elítélt egyháziakat is, köztük **BOLVÁRY Pál** pálos atyát is, aki így írt a börtönévekről Rabláncon Krisztusért című visszaemlékezésében:

"1961. október közepén Csonka Ferencsel együtt Márianosztrára szállított két ór egy rabomobillal. Ez ebben az időben papi börtön volt. Százhoz közel volt az itt fogva tartott papok száma... A pálos rendből még ARATÓ László is a letartóztatottak közt volt..."

1989. augusztus 1-től a pálos rend visszakapta a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelt templomot, és dr. Beér Miklós püspök úr 2005-ben az 1800 körül épült késő barokk plébánia-épület tulajdonjogát átruházta a márianosztrai pálos konventre. A szerzetes atyák visszavásárolták a templom melletti – a Vincés nővérek által épített – épületet is a magyar államtól, s ezzel elkezdődött a márianosztrai konvent harmadik korszaka...

Forrás: www.marianosztrakegyhely.hu -
Vadász J.M.M.

A MÁRIANOSZTRAI KEGYKÉP

A márianosztrai pálos kolostor és a falu életében is bekövetkező egyik legfontosabb változást az eredményezi, hogy 1712 táján Nosztra megkapja az 1382-ben Nagy Lajos király ajándékként lengyel földre került czestochowai csodatévő Fekete Madonna kegykép másolatát. A képet azok a lengyel pálosok hozzák el, akik segítik a rendi élet újraszervezését, emlékezve arra, hogy 1382-ben a nosztrai pálosok Czestochowában tették ugyanezt.

A Nosztra helységnevet ebben az időben egészítik ki a Mária előtaggal. Latinul: Marianostra, ami szó szerinti fordítása a „mi Máriánk”.

A Szűz Máriát, karján a gyermek Jézussal ábrázoló Damasus pálos áldozópap és kép olajmásképe, Fr. Laszkiri (Laszkiewicz) Cyprián sekrestyeigazgató az eredeti pálos áldozópap készítette 1712-ben. A másolatot Fr. kegyképhez érintette, és Fr.

Kolonyis Ignác definator a nosztrai konventnek ajándékozta. Azzal, hogy az olajmásolatot hozzáértették az eredeti, csodatevő kegyképhez, nem csupán művészi értéket, hanem kegyképet is ajándékoztak Nosztrának, az eredeti kép minden kegyelmi erejével együtt.

A kegykép előtt történt első csodát, egy haldokló pálos szerzetes hirtelen gyógyulását, 1739-ben jegyezték föl, ennek híre bejárta a környéket, és a zarándokok száma évről-évre növekedett. A kegykép népszerűségét bizonyítják a különböző fogadalmi jegyek, amelyeket a zarándokok ajánlottak és ajánlanak föl hálából, valamint az ünnepélyes megkoronázás, amely először 1749. augusztus 31-én történt.

A 2011-ben restaurált - a Szent Korona minden részletének hű, értékes másával megkoronázott

Szűzanya a gyermek Jézussal - kegykép
Márianosztrán

Az értékeitől erősen megfosztott kegykép 1984-ben a főoltárra került. Két év múlva **Dr. Lékai László** esztergomi érsek a magyar korona síkbeli imitációjával ékesítette.

2011-ben volt a pálosok márianosztrai második honfoglalásának 300. évfordulója. Ebből az alkalomból **P. Borsos József** perje – egy évig tartó, minden részletre kiterjedő előkészület után – restauráltatta a kegyképet. A restaurálás **Czakó Ferenc** munkáját dicséri.

Ezzel egy időben P. Borsos József a 2011. évet a Boldogságos Szűz Mária évének nyilvánította Márianosztrán. Imára és adakozásra buzdította a helyi híveket és a zarándokokat. Ennek eredményeképpen a **Szűzanya és a gyermek Jézus fejére új korona – a Szent Korona minden részletében hű, értékes, síkbeli mása – készült el.**

A megújult kegykép harmadik megkoronázására, a pálos kegyhely legújabb kori történetének egyik legrangosabb eseményére, 2011. október 9-én került sor. **Dr. Beer Miklós** püspök, a Váci Egyházmegye főpásztora – nem mellesleg pálos konfráter, valamint Márianosztra plébánosa volt 1970 és 1976 között – 1500 zarándok előtt a magyar nemzet nevében helyezte el a koronát, és áldotta meg a Magyarok Nagyasszonya márianosztrai megújult kegyképét.

Forrás:

A márianosztrai pálos kolostor a XIV-XVIII. században – Dénes-Varga Zsuzsanna, Berzsényi D. Főiskola, Szombathely, 2005. www.marianosztrakegyhely.hu - Vadász J.M.M.

BETLEHEMES JÁTÉK MÁRIANOSZTRÁN

A betlehemezés középkori eredetű dramatikus karácsonyi műfaja, mely a pásztornépek téli elfoglaltságai közé tartozott, a XIX-XX. században népszokássá és a karácsonyi előkészület hangulatos részévé vált. Szinte az egész országban elterjedtek

Betlehemező csoport Márianosztrán 2014 decemberében

különféle típusokba sorolható változatai a szálláskeresés, a pásztorok bohókás jelenetei és a háromkirályok

hódolatának elemeinek különböző egybeszővésével. Általában előszereplős előadásokkal jártak házról házra és örvendeztették meg a háziakat némi adomány vagy vendéglátás fejében. A XX. században a korábban kizárólag felnőttek által művelt betlehemezés a gyerekek kedves előadásává vált, gyakran egybemosódva a templomi és vásártéri

misztériumjátékokkal.

A Börzsöny lábánál fennmaradó töredékemlékek más, kissé szomorúbb funkcióját is őrzik e néphagyománynak. A két világháborút követő inséges években a gyerekek a betlehemezés ürügyén gyűjtötték össze a karácsony ünnepélyes megülését lehetővé tevő diót, cukrot, keveske pénzt. Akik szegyelettek a koldulás e válfaját, a legkeményebb télben is inkább a szomszédos településekre gyalogoltak át házalni – erre még élénken emlékeznek a ma élő idősök.

A népszokás megközelítőleg töretlenül az 1960-as évekig működött, ekkor azonban kihalt. A plébánia és az iskola részéről a '80-as, '90-es években történt ugyan kísérlet az újraindításra, de néhány év után ezt is feladták.

2008-ban merült fel először a faluban lakó felnőttek körében, hogy felelevenítsék a hagyományt. A munka a források és emlékek összegyűjtésével kezdődött. **Tasnádi György**, az azóta elhunyt kiváló helytörténész nemcsak saját emlékeivel és a népszokás helyi elemeivel, hanem egy, a '60-as évekbe visszanyúló, töredékes szöveggönyvvel óriási segítséget nyújtott az induláshoz. Más öregek előkeresték és megmutatták a betlehemezés régi kellékeit és elmondták a verseket, amikre még emlékeztek. A szobi festő- és szobrászművész, **Micssei László** még egy helyi dalra is emlékezett, mely a szokásos betlehemes énekek egy speciális helyi változatának tűnik.

Ezekből állította össze a betlehemes csoport a játékának anyagát, mellyel kifordított bundakabátban, botokkal, kócszakállal járni kezdték a téli estéket. A házról házra járás helyett csak oda mennek, ahová hívják őket. Adományokat nem fogadnak el, de szívesen koccintanak a gazda és háznépe egészségére a házi italokból, és kóstolják meg a saját készítésű karácsonyváró süteményeket. A betlehemes csoportot nem egyszer hívják a helyi és környező óvodákba, iskolákba is.

Újabbban gyermekeket is bevonnak kisebb szerepekre, így időnként népes kompánia köszönt be a vendégfogadó házakba. Szeretnék, ha idővel a gyerekek önállóan is útra indulnának, és a faluban több csoport is felelevenítené ezt a kedves hagyományt. Közben különböző források segítségével bővítették a darabot, pásztorfurulyával kísért dalokat énekelnek. Évről évre újabb és újabb betlehemet készítettek maguknak, melyek a játék régies-népies hangulatát igyekeznek elvinni a hagyomány megőrzésére és megteremtésére fogékony márianosztrai lakosoknak.

Márianosztrai betlehemes játék

Az Angyal kopogtat és belép.

ANGYAL

Szabad-e bejönni betlehemmel?

HÁZIAK

Szabad.

Az Angyal belép a betlehemmel, ha van hova, leteszi és félreáll.

A Pásztor és a Furulyás bejönnek.

ANGYAL

Szűz Mária, Szent József száz ajtót kilincsel,
kéredzkedik mindhiába, szállás sehol nincsen.
Betlehemben meghúzódnak, éj van, csendes éj,
a kis Jézus megszületett istálló ölén. Édesanyja
bepólyálja, jászolba fekteti, számár vigyáz az
álmára, ökör melengeti.

PÁSZTOR

Adjon Isten jó estét a háziaknak,
Akkik minket mostan befogadnak.
De jó is idebenn a meleg szobában, Nem
úgy mint odakinn a mező sarkában.
Tereljük a nyáját hóban és esőben,
Vigyázunk, hogy farkas ne legyen az erdőben.
De van ám egy barátom, úgy hívják: Öreg.
Ha megengedik, behívom őt ide.
Gyere be, te, Öreg!

Az Öreg kintről szól.

ÖREG

Nem megyek, mert félek, hogy a hétméteres
kolbászt a nyakamba akasztják.

FURULYÁS

Ne féljen, Öreg, nem olyan szorgos itt a háziasszony. Csak jöjjön
be!

ÖREG

Nem megyek, mert félek, hogy a teli
kulacsot a kezembe nyomják.

FURULYÁS

Ne féljen, Öreg, nem olyan szíves itt a házigazda. Csak jöjjön be!

ÖREG

Mennék, mennék, de nem lelem az ajtó kilincset.

FURULYÁS

Sarka felé, Öreg!

ÖREG

Mi, Szalka felé?

FURULYÁS

Arra, arra, csak jöjjön már be!

Az Öreg belép.

ÖREG

Adjon Isten jó estét!

A többiekhez fordul.

Hát ti itten esztek-isztok, dáridóztok,
Öregapátok tejfölös szakállára nem gondoltok?
Hát csak egyetek, mulassatok,
Én bíz' inkább lefekszem, s elalszom.

Lefekszik.

ÉNEK

Dicsőség mennyben az Istennek.
Dicsőség mennyben az Istennek.
Az angyali seregek vígan így énekelnek:
Dicsőség, dicsőség Istennek.

Békesség földön az embernek. Békesség
földön az embernek, kit az igaz szeretet
a kis Jézushoz vezet.
Békesség, békesség embernek.

ANGYAL

Angyal vagyok, pásztorok, örömet hirdetek,
Mert ma született néktek a ti üdvösségetek.

PÁSZTOR

Kelj fel, Öreg, kelj fel!

ÖREG

Nem kell nekem tejfel.

PÁSZTOR

Angyal szól, Öreg, hát nem hallod?

ÖREG

Inkább a góréban kakas kukorékol.

PÁSZTOR

Kelj fel, Öreg, mert rád verek!

Ütésre emeli a kezét.

ÖREG

Akkor inkább felkelek.

FURULYÁS

Jöjjön, Öreg, Betlehembe, a kis Jézust imádni!

ÖREG

Hová? Debrecenbe kispipát csinálni?

FURULYÁS

A fene a süket formáját!

Betlehembe, a kis Jézust imádni!

ÖREG

Hát az merre van?

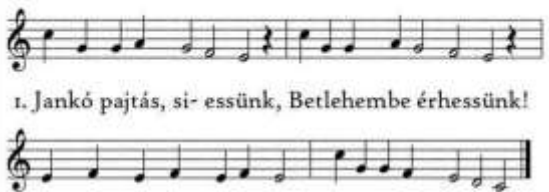
PÁSZTOR

Ne félj, csak gyere utánam!

Elindulnak.

ÉNEK

JANKÓ PAJTÁS

1. Jankó pajtás, si- essünk, Betlehembe érhessünk!
Ott lesz nekünk ö-römmünk, akit régen kerestünk.

2. Vedd magadra a bundát, tedd alája a dudát.
Fújjál rajta szép nótát, vigasztaljuk Jézuskát!

PÁSZTOR

Üdvözlégy, Pásztorok Pásztora,
Mennynek és földnek dicsőséges Ura!

ÖREG

Üdvözlégy, Kisjézus, ég és föld Reménye,
Megláthattam orcád életem végére.
Rossz, öreg lábammal igencsak szaladtam.
Jézuska, néked e furulyát faragtam.

ANGYAL

Uccu, galagonya, elszaladt a pulyka.
Meg akartam fogni, kiszakadt a farka. Áldja
meg az Isten e ház minden lakóját, Kik e
betlehemet jó szívvel fogadták. Teljék meg a
gazda(sszony) kamrája, pincéje, Bővelkedjék
borban, vajban és kenyérben.
Élete útján szerencse kísérje,
Legyen része minden jóban az új esztendőben.

ÉNEK

Mennyből az angyal, lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok,
hogy Betlehembe sietve menvén lássátok, lássátok.
Istennek Fia, aki született jászolba, jászolba,

LUCA NAPI SZOKÁSOK MÁRIANOSZTRÁN

Márianosztrán a téli jeles napi szokások közül ki kell emelnünk a Luca napi szokásokat. A Gergely-féle naptárreformot megelőzően az év legrövidebb és egyben legsötétebb napja, a téli napforduló ideje, december 13-ra, Luca napjára esett. Ehhez a jeles naphoz számos hiedelem és szokás kapcsolódott, köztük a különböző termékenységvarázsló, jósló, gonosz-, és bajelhárító eljárások az 1960-as években még megtalálhatóak voltak Márianosztrán.

Luca napját az egész magyar nyelvterületen gonoszjáró napnak tartották. A boszorkányok rontása elleni védekezésékként, Nosztrán, „Luca előtti este az ajtófélfára fokhagymával keresztet rajzoltak, hogy a Luca ne babonázza meg őket.” „Lucakor fokhagymás pogácsát adtak a szarvasmarhának, hogy a Luca meg ne rontsa őket.”

Luca napján Márianosztrán is szokásban voltak különféle szerelmi, házasságjósoló eljárások. Ezen a napon a lánynak tizenhárom cédulára egy-egy fiúnevet kellett írni. Karácsonyig minden nap egy cédulát tűzbe kellett dobni, úgy hogy a papírra írt nevet nem volt szabad megnézni. Az utolsó, megmaradt cédulán álló név megmutatta, hogy mi lesz a leány férjének a neve. A szerelmi jóslás egy másik fajtája volt, amikor Luca napján a lányok a zsebükbe diót varrtak. A diót Ádám-Éva napján bontották ki a ruhából, megtörték és megették. Úgy tartották, hogy evés közben amilyen nevű férfit elsőként meglátanak, olyan nevű lesz férjük.

Ezen a napon az elsődleges cél a tyúkok szaporaságának, tojáshozamának biztosítása volt. Lucakor abroncsba adtak enni a tyúknak, hogy ne tojjanak szét. A tojáshaszon védelmének érdekében, nem volt szabad azt kiabálni a tyúkoknak, hogy pipipi, mivel úgy gondolták, hogy ha erre a szomszéd asszony úgy felel, hogy tied a pipi, enyém a tojás, akkor a tyúkok a szomszédba fognak járni tojni.

Ha kukoricafosztásnál olyan kukoricaesövet találtak, aminek minden oldalán egy-egy kisebb csó volt, akkor azt eltették Luca napjára. Lucakor egy kört húztak, amibe belemorzszolták a kukoricát és azt megették a tyúkokkal, szintén azért, hogy egy helyre tojjanak. Úgy tartották, hogy ezen a napon „nem jó semmit sem kiadni a házból”, mert az ártó hatalom kezére kerülve bajt hozhat a házra.

A boszorkányok felismerésére, Nosztrán a jövődöbeli kedves meglátására készült a Luca-szék. A szék készítését Luca napján kezdték és Karácsony napjára az éjféli mise előtt fejezték be. Többféle fából készült, fontos, hogy készítőjének mindennap kellett rajta dolgozni valamicskét. Az éjféli misén a templomajtóban kellett rá állni, és akkor meglátták a jövődöbelijüket.

Meg kell említenünk, a magyar nyelvterületen viszonylag ritka, de Márianosztrán szokásban lévő Luca napi alakoskodást. Luca ilyenén megszemélyesítése szlovák hatásra utal. December 12-én este a fiatal legények fehér leplekbe burkolózva, kezükben meszelővel, láncokat csörgetve járták az utcákat. Megzörgették, fehérre meszelték az ablakokat, ijesztgették a járókelőket, a háziakat.

„Tudtuk, hogy a fiatal srácok szaladgálnak ilyen csapatostul a faluba, és akkor fehér leplekben, meg mit tudom én, attól féltünk mindig, a fehér leplesektől. Ugye bemészelték az ablakokat, leemelték a kapukat, elvitték a település másik végére vagy fölrakták a háztetőre. Na, ilyen dolgokat csináltak, de érdekes mód soha nem sértődött meg senki, mert tudták, hogy ez van, jön a Luca nap. Másnap elmentek, keresgéltek, az volt, hogy egymás kapuját cserélgették.”

A Luca-napi szokások sajátosan helyi változata a Luca-kő vivés. Lucakor a gyerekek, fiatal legények kisebb csoportokba verődve jártak házról-házra: „*mentek lucázni, hordták a Luca-követ.*”

Mindenkinek saját köve volt, amit a kezében tartott. A „*Szabad-e lucázni?*” kérdéssel bekopogtak, bekéredztek a házba. A háziak tiszteletteljes köszöntése után letették a köveket a földre vagy az asztalra. Ezután következett a Luca-köszöntő és a háziak jólétét biztosító termékenység- és bőségvarázsló vers, aminek a következő változata maradt fenn **Korcsmáros László** gyűjtésében:

„Megjöttem én jó este
Luca köszöntésére.
Elhoztam a Luca-követ,
Hogy a tányérok ne törjenek,
A láncok ne szakadjanak, A
tyúkok sok tojást tojjanak.
Megjöttem én jó este Luca
köszöntésére.
Luca fekszik ágyában az őrző angyalával.
Gyere Luca menjünk el, Menyországot
nyerjük el.
Ha mi aztat elnyerjük, Boldog lesz az életünk.”

„Luca, Luca, Luca-szék, A
gazdasszony nagyon szép.
Legyen tiszta asztal, szék,
Legyen tojás, bőven lép, Csurgó-borgó
méz.
Tejben-vajban fürödjének,
A tányérok ne törjenek!”

A jókívánások elősorolása után a háziak süteménnyel, dióval, almával, aszalt gyümölcsökkel kínálták meg a gyerekeket. A fiúk kis kosárákba gyűjtötték az adományt és a lucázás végeztével közösen elfogyasztották azt. A Luca-kő hordását a falu egy idősebb férfi tagja a mai napig élő hagyományként gyakorolja.

KŐBÁNYÁSZAT, KŐFEJTÉS MÁRIANOSZTRÁN

A Börzsöny hegység majd' minden településén találunk bányákat. Korábban még nemesfémeket, érceket, szenet is fejtettek itt, a XX. századra azonban már csak a kőbányászat maradt meg. Ám ez igen fontos iparágga nőtte ki magát, több településen a megélhetés fő forrása az építőkövek bányászata volt évtizedeken át. Napjainkban is működik még a szobi/márianosztrai kőbánya, ahol elsősorban utépítő köveket fejtenek és készítenek.

A kifejezetten építőköző célú bányászatról a Börzsöny vidékén kevés dokumentum, emlék maradt fenn. Pedig (Hála József tanulmánya szerint) mintegy 100 kisebb-nagyobb helyi érdekelttségű bánya működött a környék településein. Több olyan település is ismert (Zebegény, Romhány, Szokolya, Szob/Márianosztra), ahol évtizedeken át tucatnyinál több bánya működött. Két település volt, mely országos hírű, távolabbi vidékeken is ismert bányákkal rendelkezett. Az egyik a **Szob és Márianosztra határán működő Csák-hegyi kőbánya (az ország legnagyobb kőbányája)**, ahol még ma is bányásznak utépítőkövet, a másik ilyen hely Romhány, ahol elsősorban építő- és díszítőköveket bányásztak.

Nagy múltú kőfejtő és kőfaragó központok az egyházi és világi építészet centrumai közelében alakultak ki. A 19. század elejétől városaink rohamosan felgyorsuló építkezése, majd az utcák kikövezése fokozódó szükségleteket támasztott építő- és útburkoló kő iránt.

A Börzsöny hegység délnyugati részén lévő Csák-hegyen az 1830-as években kezdődött a nagyobb arányú kőbányászat. 1840-ben ismerték fel, hogy a szobi/márianosztrai kő útburkolásra alkalmasabb a gránitnál, mert nem válik simává s ezáltal síkossá, mint a gránit. Élelmes tőkés vállalkozók felismerték a Csák-hegyi kőbányászatban rejlő üzleti lehetőséget, és rövid idő alatt felfuttatták a termelést: 1869-ben már 300 munkás dolgozott a kőbányákban, 1864-ben 300-400 ezer darab faragott és faragatlan kockakő és 100 ezer darab járdakő került ki a Csák-hegyi bányákból.

A környékbeli falvakból sokan elsajátították a kőfejtést és a kőfaragást. Visszaemlékezések szerint a mesterség fogásait az ausztriai Mauthausenből hozott munkásoktól tanulták meg, akik később visszaköltöztek hazájukba. **A leghíresebb kőfejtők a márianosztraiak lettek.**

A kőfejtés kemény, embert próbáló munka, de nem volt szakképzettséghez kötött foglalkozás. Gyakran szállt apáról fiúra. A 12-13 éves fiúgyermek a hat elemi elvégzése után gyakorta segített apjának, közben elsajátította a munkafogásokat, és már fiatalon képes volt olyan teljesítményre, amit erős, de a kőbányászatban járatlan felnőttek sem tudtak utánozni.

A hazai kőbányászat régióiban a kőfejtés és a kőfaragás rendszerint nem különült el egymástól. Például a bükkaljai Szomolyán a kővágó parasztspecialisták nagy része tudott követ faragni, és a tanult kőfaragók is foglalkoztak kőfejtéssel. Egy szomolyai ember a két munka összefonódását így magyarázta: „*Nem lehetett jó kőfaragó, aki a bányászáshoz nem értett, de jó bányász sem lehetett, aki nem tudta, hogy mi van a kőben. Egy kőfaragónak már*

a hegyben ismernie kellett a követ”. Hasonló volt a helyzet a Börzsöny kőfejtő és kőfaragó falvaiban.

A fejtett kő feldolgozásának legegyszerűbb eljárása az útburkolati kövek készítése, amivel főleg a Duna-kanyar és a Börzsöny hegység kőbányáiban foglalkoztak. Innen látták el az 1860-as évek óta a fővárost és számos nagyobb városunkat úti és járdakövel.

Az útburkoló köveket maguk a kővágók, ricerek hasították, darabolták a kívánt méretre ékek, vésők, durmancs, nagykalapács és macli vagy bunkó segítségével. A munka egy részét egy lábú széken (*sztoliczka*) végezték, amelyen ülve jobbra-balra hajolhattak az éppen szükséges szerszámért. A készítés utolsó fázisa a kiálló egyenetlenségek eltávolítása, az ún. *spicölés*, amit nagyjából a gyermekekre bíztak. 11-12 éves fiúk, apjuk vagy bátyjuk mellett, a spicöléssel kezdtek beletanulni a kőmunkába. A kész útburkolati köveket figurába rakták – ami hasonló, mint az alföldi kubikosok földprizmája –, és ökrös szekéren, lovas kocsin szállították a vasúti rakodóra vagy hajóállomásra. Ezt a munkát még nem tekintették kőfaragásnak.

A Börzsöny falvaiban a 19. század második felében fölfejlődő kőbányászat megváltoztatta a lakosság életét. A századforduló után a Csák-hegyi bányákban olyan nagy volt a munkáskereslet, hogy Márianosztrán a parasztok parlagon hagyták földjeiket és a bányákba mentek, részben ricereknek, akinek pedig lova volt, az kordézott: egylovas kordéval követ szállított.

A fővárosi építkezési és útépítő konjunktúra a Duna-kanyar iparszerű kőbányáiban állandóan ott dolgozó kőbányászréteget hívott életre. Ők egy hold alatti földdel rendelkeztek, vagy földnélküliek voltak. Azok a börzsönyi kisparasztok, akik 2-5 hold földet bírtak, vagy többet is, de családjukat ennek a jövedelméből nem tudták eltartani, szintén elmentek kőbányába dolgozni. A nagy kőbányák közelében Márianosztrán, Ipolydamásdon a munkaképes férfiak 60-70%-a, Kóspallagon 30-40%-a kőbányában dolgozott. E falvak társadalma három rétegre tagolódott: a földművelő gazdák, a bányamunkások és a kétlakiak – mezőgazdasági munkát és kőfejtést is végzők – rétege. A falu vezetősége a gazdák közül került ki, akik a kőbányászokat *tarisznásznak*, *kobelkárnak* gúnyolták. A kőbányászok közül a bányamesternek volt legnagyobb tekintélye, őt a ricerek, a kőfejtők, a rakodók, a kavicstörők és a napszámosok követték.

Források:
Magyar néprajz III. : Kőfejtés, kőbányászat, kőfaragás
Tasnádi György gyűjtése (Márianosztra, Faluház)
www.kohazak.uw.hu

MÁRIANOSZTRA ÉRTÉKEI

Települési értékjegyzék I.

Készítette Márianosztra Község Önkormányzatának
megbízásából a Márianosztrai Helyi Értéktár Munkacsoport 2014.
december 20.

A kiadvány a
Földművelésügyi Minisztérium és
a Hungarikum Bizottság támogatásával készült

